

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ БЮДЖЕТНО-ПОДАТКОВОЇ ПІДТРИМКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ

І. І. Долженко, кандидат економічних наук

Проаналізовано ефективність бюджетно-податкової підтримки сільського господарства України та зроблено висновки про ключові напрями вдосконалення бюджетно-податкового стимулювання галузі.

Державна підтримка, бюджетна підтримка, податкове стимулювання, податкове регулювання, бюджетні субсидії, бюджетні дотації, податкові пільги.

Серед фундаментальних факторів економічного зростання провідна роль належить бюджетному механізму, який у практичному плані впливає на темпи і пропорції розвитку економіки, так і при здійсненні економічної політики держави в цілому. Все більш очевидним є те, що досягнення високого рівня економічного розвитку стає можливим лише тоді, коли він опирається на потужну фінансову основу, де бюджетний механізм відіграє як стимулюючу, так і регулюючу роль.

Одним з економічних методів державного регулювання аграрного сектору економіки є бюджетно-податкове регулювання. Утворений раніше механізм такого регулювання потребує вдосконалення відповідно до сучасних економічних умов.

З огляду на вищезазначене, а також на необхідність досягнення максимальної ефективності від наданих фінансових ресурсів, доцільно змінити підходи до використання бюджетних коштів через прямі та непрямі форми бюджетної підтримки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна економічна думка нагромадила великий теоретичний досвід з питань державної фінансової підтримки та її регулювання в аграрному виробництві, що знайшло відбиття в працях відомих економістів: В. Андрущенко, М. Білик, С. Буковинського, О. Василика, В. Вишневіського, Т. Єфименко, Ю. Іванова, А. Крисоватого, А. Соколовської, Л. Тарангул. Напрацювання вітчизняних науковців свідчать, що проблема бюджетно-податкового стимулювання галузі сільського господарства набуває особливої актуальності, особливо в умовах фінансово-економічної кризи та незбалансованості системи державних фінансів.

Мета дослідження – обґрунтування напрямів удосконалення бюджетно-податкової підтримки сільськогосподарського виробництва в Україні.

Виклад основного матеріалу. Бюджетні та податкові важелі є важливими елементами механізму впливу держави на економічні процеси. Саме тому, державна політика при їх застосуванні повинна бути чіткою, послідовною та спрямованою на досягнення високих результатів та ефективності. У таких умовах актуальним стає питання бюджетно-податкової

підтримки економіки відповідно до принципів узгодженості та координації (табл. 1). Як свідчить аналіз даних табл.1, загальний розмір бюджетної підтримки галузі за період 2008–2014 рр. зріс майже на 73%, тоді як внутрішній валовий продукт сільського господарства за аналізований період зріс на 146,4 %. Це дає змогу зробити висновок, що бюджетні втрати за рахунок прямого фінансування і непрямой підтримки мають високий рівень окупності.

Щодо темпів приросту прямої бюджетної підтримки, то протягом аналізованого періоду вона скоротилася на 31%, а непрямая бюджетна підтримка за рахунок податку на додану вартість зросла майже в 4 рази. Порівняння динаміки бюджетної підтримки з динамікою пільгового оподаткування, дозволяє зробити висновок, що бюджетно-податкове стимулювання здійснюється за принципом компенсаційного заміщення. Оскільки бюджетна підтримка передбачає пряме фінансування, то в кризові роки в умовах гострої дефіцитності бюджету уряд відмовляється від здійснення фактичних видатків бюджету на підтримку і застосовує натомість пільгове оподаткування, що являє собою також втрати бюджету, але через ненадходження потенційних податкових надходжень.

1. Динаміка обсягу ВВП та бюджетно-податкової підтримки сільськогосподарських підприємств в Україні за 2008–2014 роки, млн грн*

Показник	Рік							2014 р. до 2008 р., %
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	
ВВП сільського господарства	65148	65758	82641	110564	112799	132245	160515	246,4
Отримано коштів бюджетно-податкової підтримки – всього у тому числі	5306,7	2775,2	4608,1	4327,9	6974,1	7478	9177,3	172,9
За рахунок бюджетних дотацій	302,4	666,7	1316	729,3	742	381,9	206,6	68,3
з них								
для підтримки виробництва продукції рослинництва	884,1	176,8	465,5	230,7	184	56,7	35,3	4,0
для розвитку тваринництва	1172,6	196,6	269,5	101,1	437	241,7	132,8	11,3
для здійснення заходів з відтворення водних живих ресурсів	-	-	0,1	-	-	0,1	-	-
за іншими видами (напрямами) державної підтримки	965,6	293,2	580,9	397,5	120,8	83,4	38,5	4,0
За рахунок податку на додану вартість	2284,3	2108,5	3292,1	3598,6	6232,1	7096,1	8970,7	392,7
з них								
для підтримки виробництва продукції рослинництва	733,2	1124,8	1790,2	2780,5	4321,4	4519,2	6709,6	915,1
для розвитку тваринництва	1551,1	983,7	1501,9	818,1	1910,7	2576,9	2261,1	145,8

*Розраховано автором за даними [2].

Варто зазначити, що показники бюджетних втрат є відносними, оскільки при їх нарахуванні не береться до уваги мультиплікаційний ефект, що об'єктивно виникає при наданні податкових пільг. Як зазначає О. Р. Зельдіна, сутність ефекту мультиплікатора у ринковій системі господарювання полягає в тому, що зростання інвестицій призводить до збільшення національного доходу суспільства, причому на показники більші, ніж початковий розмір інвестицій [3, с. 240]. Податкові пільги для суб'єктів господарювання призводять до зростання доходів підприємців, що стимулює витрати на оновлення та розширення виробництва. Інакше кажучи, податкові пільги, стимулюючи господарську діяльність платників податків та їхніх контрагентів, урешті-решт, призводять до зростання валового національного продукту і збільшення податкових надходжень до бюджету.

Щодо структури бюджетно-податкової підтримки сільського господарства, то, як свідчать дані рис. 1, протягом 2008–2014 рр. вона зазнала кардинальних змін.

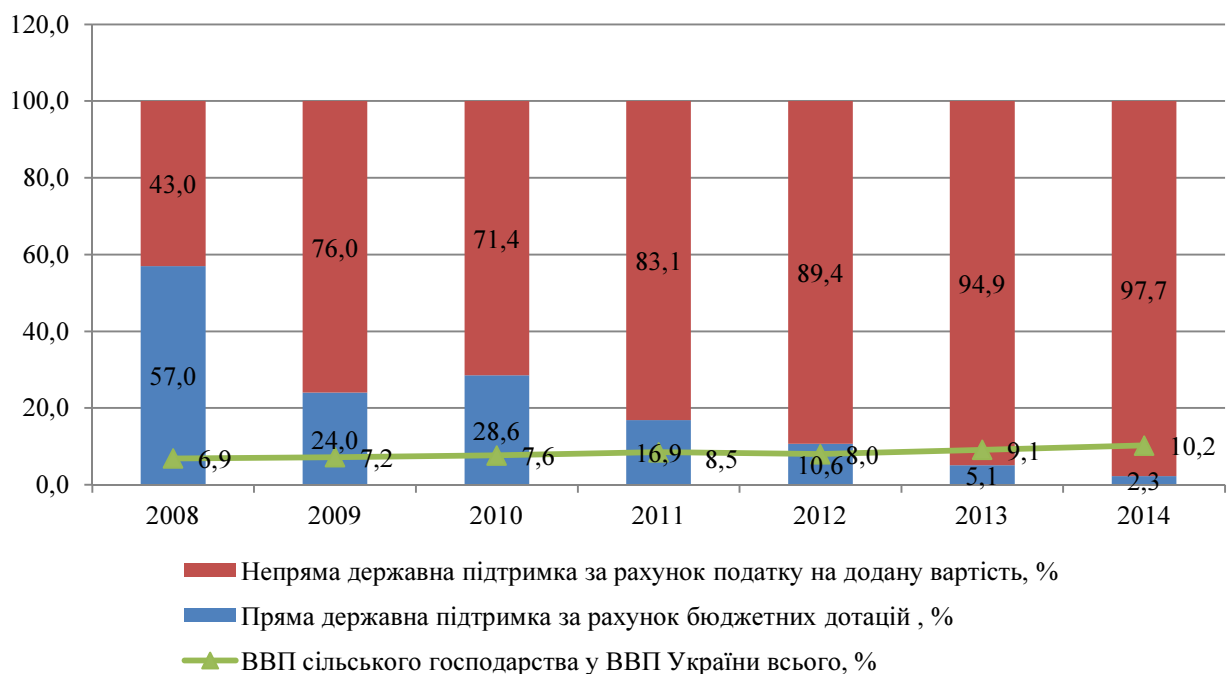

Рис. 1. Динаміка частки ВВП сільського господарства та структури його бюджетно-податкової підтримки за 2008-2014 роки*

*Розраховано автором за даними [2]

Обсяги прямої та непрямой підтримки сільського господарства у 2007–2008 рр. знаходились майже на одному рівні. Проте, у період з 2012 р. до 2014 р. спостерігається значне зменшення обсягів прямої державної підтримки. Водночас, обсяги непрямой підтримки АПК значно перевищують обсяги підтримки за рахунок коштів державного бюджету. Так, частка прямої бюджетної підтримки через надання дотацій скоротилася 57 до 2,3 %, тоді як частка непрямой бюджетної підтримки за рахунок податку на додану вартість зросла із 43 до майже 98 %. І оскільки економіка країни нині у кризовому стані, надія на відновлення прямого бюджетного фінансування є марною.

Пільги з ПДВ мають низку відчутних переваг для аграріїв порівняно з прямою бюджетною підтримкою. Дві основні з них – це автоматична дія пільгового режиму (відсутність залежності від наповнення бюджету) і справедливність розподілу (підприємства отримують кошти пропорційно обсягам реалізованої продукції). Натомість програми прямої бюджетної підтримки позбавлені цих переваг.

З 2012 року було частково змінено механізм функціонування спеціального режиму ПДВ для переробників молока та м'яса: вони спрямовували ПДВ частково до спеціального фонду Державного бюджету, а частково на спеціальні рахунки постачальників продукції. Таким чином, сільськогосподарським виробникам було сплачено: у 2012 р. – 487,1 млн грн; у 2013 р. – 625,4 млн грн; у 2014 р. – 713,8 млн грн.

З 2015 року переробники молока та м'яса знову зобов'язані повністю перераховувати ПДВ до спеціального фонду Державного бюджету.

Отже, двома основними джерелами підтримки сільськогосподарських товаровиробників є пільги з податку на додану вартість та застосування фіксованого сільськогосподарського податку (з 1 січня 2015 р. – єдиного податку 4-ї групи), що дозволяє, зокрема, не платити сільгоспідприємствам податок на прибуток.

Отже, можна зробити висновок, що реальними пільгами для підприємств АПК є спеціальний режим ПДВ і його наявність є критично важливою для збереження прибутковості галузі. За умов скасування (ревізії) податкових пільг галузь може опинитися в гірших фіскальних умовах, ніж інші галузі економіки.

Значення для держави бюджетного важеля стимулювання аграрного сектору економіки можна дослідити за допомогою оцінки його ефективності (рис. 2).

Рис. 2. Критеріальні ознаки визначення ефективності бюджетно-податкового стимулювання сільського господарства

Критеріальними ознаками оцінки ефективності бюджетно-податкової складової фінансового механізму можуть бути: співвідношення обсягу реалізованої продукції та прибутку від звичайної діяльності до оподаткування і бюджетно-податкової підтримки галузі в динаміці; співвідношення вартості реалізованої продукції і суми бюджетно-податкової підтримки.

Доцільно буде також застосування додаткових показників: співвідношення бюджетно-податкової підтримки до прибутку від звичайної діяльності до оподаткування та обсягів реалізованої продукції; сума бюджетно-податкової підтримки у розрахунку на одного штатного працівника галузі (господарства); співвідношення суми бюджетно-податкової підтримки та інвестицій в основний капітал; співвідношення суми чистого прибутку після вирахування податків до загального обсягу інвестицій в основний капітал; компенсаційне заміщення бюджетно-податкової підтримки та чистого прибутку підприємств (як відношення бюджетно-податкової підтримки та чистого прибутку галузі (підприємства) до обсягу інвестицій та інновацій).

Зазначене дозволяє провести об'єктивну оцінку економічної ефективності заходів бюджетно-податкової політики. Великі обсяги бюджетних субсидій та податкових пільг значно впливають на рівень доходів та рентабельності виробництва, на конкурентоспроможність товаровиробників та інші показники їх діяльності.

Між бюджетно-податковою підтримкою економіки, з одного боку, та обсягом реалізованої продукції (послуг), прибутком від звичайної діяльності до оподаткування – з іншого, повинен існувати вагомий прямо пропорційний зв'язок [5, с. 244]. Зростаюча тенденція чистого доходу від реалізації сільськогосподарської продукції і прибутку є результатом ефективної політики держави і в цій сфері. Для оцінки ефективності бюджетно-податкової підтримки сільського господарства порівняємо динаміку відповідних показників (рис. 3).

Рис. 3. Динаміка бюджетно-податкової підтримки сільського господарства, чистого доходу від реалізації товарів (послуг) та прибутку від звичайної діяльності до оподаткування за 2009-2014 роки*

*Розраховано автором за даними [2].

Проведене дослідження свідчить, що протягом аналізованого періоду тільки у 2010 р. та 2012 р. темпи росту бюджетно-податкової підтримки перевищують темпи росту обсягів реалізованої продукції та прибутку від звичайної діяльності. Для решти років характерна протилежна ситуація: нижчі темпи росту бюджетно-податкової підтримки забезпечували більше темпи приросту аналізованих показників, що може свідчити про достатньо високу економічну ефективність заходів державного стимулювання розвитку галузі.

Для об'єктивного відображення впливу державної підтримки на продуктивність праці, оцінимо її обсяги в розрахунку на одного працівника, зайнятого у сільськогосподарському виробництві (табл. 2).

2. Динаміка бюджетно-податкової підтримки в розрахунку на одного працівника, зайнятого у сільському господарстві за 2008-2014 роки*

Показник	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2014 р. до 2008 р. %
Бюджетно-податкова підтримка, млн. грн.	5306,7	2775,2	4608,1	4327,9	6974,1	7478,0	9177,3	172,9
Кількість працівників, осіб	590424	535147	590198	582106	558566	552192	503387	85,3
Сума бюджетно-податкової підтримки у розрахунку на одного працівника, тис. грн.	9,0	5,2	7,8	7,4	12,5	13,5	18,2	202,8

*Розраховано автором за даними [2].

Як свідчать наведені дані, протягом аналізованого періоду обсяг державної підтримки в розрахунку на одного працівника галузі зріс у два рази. Таке зростання пояснюється, з одного боку, зростанням абсолютної величини бюджетно-податкової підтримки сільського господарства, а з іншого – скороченням кількості працюючих у галузі на 15 %.

Фінансовий стан і перспективний розвиток підприємств галузі визначають як внутрішні, так і зовнішні чинники. Тому саме витрати на інвестиції в основний капітал виступають базовими для розвитку внутрішнього потенціалу виробництва. Проаналізуємо співвідношення фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств до загальної суми інвестицій в основний капітал. Щодо потенційних фінансових ресурсів, то, на нашу думку, доцільно звернути увагу на бюджетно-податкову підтримку та чистий прибуток сільськогосподарських підприємств (рис. 4).

Зазначимо, що нормативне значення коефіцієнта співвідношення дорівнює 1, є оптимальним. Це свідчить, що отриманий власний прибуток у повному обсязі спрямовується на інвестиційний розвиток галузі. Аналіз даних рис. 3 свідчить про значні коливання коефіцієнта співвідношення, що є проявом деструктивних тенденцій. Так, значення отриманого коефіцієнта, що більше за 1, свідчить про мінімальну роль інвестицій у фор-

муванні фінансових ресурсів підприємств галузі та розвитку потенціалу виробництва. Тобто, незначна частина чистого прибутку трансформується в інвестиційний ресурс виробництва й технологічне оновлення галузі. Відповідно, якщо коефіцієнт співвідношення державної підтримки галузі та інвестицій в основний капітал менше за 1, то це свідчить, що за мінімального бюджетно-податкового стимулювання підприємства фінансують інвестиції за рахунок інших джерел.

Рис. 4. Динаміка співвідношення державної підтримки до загального обсягу інвестицій в основний капітал та чистого прибутку до загального обсягу інвестицій у сільському господарстві України*

*Розраховано автором за даними [2].

Отже, на сучасному етапі розвитку сільського господарства, капітальні інвестиції більшою мірою фінансуються за рахунок бюджетно-податкової підтримки галузі. Тобто, для досягнення стійких і високих темпів економічного зростання, стимулювання інвестицій, євроінтеграційні процеси є неможливими без регулятивної участі держави. Бюджетна підтримка галузі є одним із важелів державного впливу на стан економічної кон'юнктури.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Незважаючи на важливість і значущість для галузі спецрежиму ПДВ, його скасування передбачено проектом основних напрямів бюджетної політики на 2016 рік. У пріоритетних завданнях податкової політики передбачено перехід сільськогосподарських підприємств на загальний режим обкладення податком на додану вартість.

Зважаючи на той факт, що податкова підтримка сільськогосподарських товаровиробників є об'єктивно необхідною, пропонуємо залишити нині діючий режим спрощеної системи оподаткування (4-та група платників єдиного податку) для малих сільськогосподарських підприємств і передбачити податкові канікули як звільнення від сплати податків для ново-

створених малих сільськогосподарських підприємств терміном на 3 роки. Критерієм малого підприємства може бути дохід 20 млн грн на рік. Та відмінити дію спецрежиму для великих сільськогосподарських товаровиробників і передбачити для них обов'язкове оподаткування прибутку.

Угода про асоціацію з ЄС передбачає зобов'язання України гармонізувати податкове законодавство. Українські норми щодо ПДВ повинні відповідати, насамперед, директиві Ради ЄС № 2006/112/ЄС. Протягом п'ятирічного перехідного періоду впровадження Угоди про асоціацію (тобто до 2020 року) законодавство з питань ПДВ повинно бути гармонізовано з нормами ЄС, зокрема, щодо спеціальних схем оподаткування.

Список літератури

1. Бюджетна підтримка та податкове стимулювання національної економіки України : монографія / за заг. ред. Л. Л. Тарангул ; Нац. унів-т ДПС України. – Ірпінь, 2012. – 515 с.

2. Державний Комітет Статистики України : [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

3. Зельдина О. Р. Специальный режим хозяйствования: теоретические вопросы и направления модернизации : моногр. / О. Р. Зельдина ; НАН Украины, Ин-т экономико-правовых исследований. – Донецк : ООО «Юго-Восток, Лтд», 2007. – 327 с.

4. Оцінка ефективності заходів податкового стимулювання: основні теоретичні підходи та їх реалізація щодо національної економіки : аналітична доповідь. – Ірпінь : НДІ фінансового права, 2013. – 48 с.

5. Тарангул Л.Л. Ефективність бюджетно-податкової підтримки національної економіки України / Л.Л. Тарангул, Д.М. Серебрянський, Н.В. Новицька // Науковий вісник Національного університету ДПС України, 2011. – № 3 (54). – С. 34-44.

Проведен анализ эффективности бюджетно-налоговой поддержки сельского хозяйства Украины и сделаны выводы о ключевых направлениях усовершенствования бюджетно-налогового стимулирования отрасли.

Государственная поддержка, бюджетная поддержка, налоговое стимулирование, налоговое регулирование, бюджетные субсидии, бюджетные дотации, налоговые льготы.

The analysis of the effectiveness of fiscal support for agriculture and Ukraine conclusions about key areas udosoknalennya budget and tax incentives for the industry.

State support, budget support, tax incentives, tax regulations, government subsidies, government grants, tax incentives.